

БРОЙНА ФОРМА В ГОВОРА НА С. РЕЧАНЕ, ПРИЗРЕНСКО⁶⁶

Илияна Гаравалова

Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“,
Българска академия на науките

garina@abv.bg

Резюме: Говорът на с. Речане, Призренско носи всички диагностициращи белези на нашия език и, понеже се намира във възможно най-западната част на българското езиково землище, се превръща във важно доказателство за непрекъснатостта на българския езиков континуум и местоположението на неговата западна граница. Тъй като е разположен извън българските държавни граници, в изолиран район с население, подложено на сериозни асимилационни тежнения, неговото съхраняване и описване е особено важно. В тази статия се акцентира върху някои особености на употребата на бройното множествено число при имената от мъжки род в говора на с. Речане, Призренско, които го характеризират като български диалект и са важни за уточняване на местоположението на северната граница на вариантна зона, разположена в югозападния край на българското езиково землище, в границите на която успоредно се употребява бройната и обикновената плурална форма на съществителните от мъжки род.

Ключови думи: *диалектология, териториален говор, морфологична характеристика, бройна множествена форма*

Бройната форма за множествено число при съществителните от мъжки род е една от характерните особености на българския език. Тя е застъпник на старобългарската форма за именителен и винителен падеж двойствено число на съществителните от *o-* и *jo-*основи (ГСБКЕ / GSBKЕ 1993: 108). От синхронна гледна точка се употребява в случаите, когато съществителното се определя от числително име или от числителни наречия, производни от *колко*, както и от *толкова*, и се образува с помощта на окончание *-a* (*-’a*) (ГСБКЕ / GSBKЕ 1993: 108; Пашов / Pashov 1994: 62 – 64).

Бройната множествена форма при съществителните от м.р. е разпространена в преобладаващата част от българските говори: *пет войника, три юнака, десет коня, два стола, двацет вола* (Стойков / Stoykov 1993: 230). Тя не се среща единствено в два малки ареала: северозападен, обхващащ Оряховско, Белослатинско, Берковишко, Врачанско, Червенобрежко, Луковитско, Мездренско, Ботевградско, Софийско, Сливнишко, Елинпелинско и Пирдопско, и югозападен, включващ разположените най-южно югозападни и крайни югозападни български говори в Битолско, Леринско, Воденско, Кайлярско, Корчанско и Костурско, както и в малки островни ареали в родопски и тракийски диалекти (БДА / BDA 2016: 40 – 42; Антонова-Василева / Antonova-Vasileva 2016: 63 – 64). Именно съществуването на този югозападнобългарски ареал, както и на вариантната зона над него с разколебана употреба на разглежданата морфологическа категория, обхващаща говорите в Кичевско, Дебърско, Гостиварско, Велешко (с изключение на разположените на изток говори в Струмишко, Гевгелийско, Щипско, Делчевско, Скопско, Тетовско, Кумановско, в които има наличие на бройна форма), е причина да се говори за чуждоезиково влияние (от намиращите се в съседство славянски езици) и дори тези факти да се използват в подкрепа на теорията за небългарския характер на региона (БДА / BDA 2016: 40 – 42; Гаравалова 2020а; Гаравалова 2020б). Основания за подобни заключения се откриват в това, че формата за двойствено число е само частично запазена в сръбски език при числителните *dva*, *tri*, и *četiri* и местоимението *oba*, при това само в номинатив

⁶⁶ Статията е написана във връзка с работата по проект „Изследване на българските диалекти на различни езикови равнища“, подтема 2: „Българските говори в областта Жупа, Р Косово“ на Секцията за българска диалектология и лингвистична география към ИБЕ „Проф. Л. Андрейчин“ - БАН.

и акузатив, защото иначе се наблюдава нейното съвпадане с G.sg. при съществителните от м. и ср.р. и с N.pl. при съществителните от ж.р. (Клайн 2011: 60 – 61).

В тази връзка данните от с. Речане, Призренско, са особено важни и предизвикват голям интерес, тъй като селището се намира в непосредствена близост до посочената по-горе вариантна зона – на 11,5 км. югоизточно от Призрен в сърцето на областта Средска Жупа, Република Косово. Българското етническо самосъзнание на неговото население (Гаравалова / Garavalova 2020б) е факт, който намира своята научна обосновка не само на социално-историческо и политическо, но и на езиково равнище, тъй като поредица лингвистични изследвания върху фонетичната и морфологичната система на местния говор, включително от последните години, свидетелстват за това, че той проявява типологичните характеристики на крайните северозападни български диалекти в комбинация с някои типични за същинските и крайните югозападни български говори специфики, както и с определени източнобългарски черти (Антонова-Василева / Antonova-Vasileva 2018: 79; Антонова-Василева / Antonova-Vasileva 2019: 1; Гаравалова / Garavalova 2015: 53; Гаравалова / Garavalova 2020а; Гаравалова / Garavalova 2020в; Кочева-Лефеджиева / Kocheva-Lefedzhieva 2003: 134 и др.). Това, че речанският диалект следва да се класифицира като принадлежащ към крайните северозападни български говори, се потвърждава от факта, че в него и от синхронна гледна точка се регистрира регулярна проява на диференциалните за тях типологични белези (напр.: рефлекс у на стб. ж и ъ др.), докато употребата на характерните за югозападната част на българското езиково землище диалектни специфики е факултативна и със спорадичен характер, по-нова е (Гаравалова / Garavalova 2020а; Гаравалова / Garavalova 2020в) и се дължи на наложените от близкото съседство и социално-политическите условия тесни контакти на диалектите от областта Жупа с тези от географската област Македония, които също са с доказано български характер (БКЕСБРСМ / BKESBRSM 2021; ЗОЕРСМ / ZOERSM 2020). Принадлежността на с. Речане, Призренско, към Жупа, област със старо население, първите сведения за която датират от 1066 г., липсата на данни за големи преселнически вълни към или от нея в демографските сведения за региона, обнародвани през последните близо сто години (Мангалакова / Mangalakova 2008: 84 – 87; Гаравалова / Garavalova 2020в: 28 – 29), както и ключовото местоположение на селището на границата между крайните северозападни и крайните югозападни български говори, го правят не само изключително интересно от диалектоложка гледна точка, но и много важно за определяне на местоположението на западната граница на българското езиково землище. Освен това регулярната поява в него на бройна множествена форма при имената от м.р., особено от синхронна гледна точка, би била особено показателна не само за етническата принадлежност на носителите на говора, но и би спомогнала за ясното определяне на северната граница на разглежданата вариантна зона с регистрирана успоредна употреба на бройната и обикновената плурална форма при анализирания номинален клас. Освен това следва да се подчертае, че статията анализира изцяло нови лингвистични данни, събрани лично на терен през периода 2015 – 2019 г. по време на пребиваването ми в Речане, Призренско, като преподавател в ежегодния кандидатстудентски курс по български език, история и литература, провеждан там. Това позволява да се достигне до актуални изводи, отговарящи напълно на съвременната езикова ситуация в региона.

Както вече бе споменато по-горе, за част от югозападните и крайните югозападни български говори е характерно известно разколебаване в употребата на бройната форма за множествено число при съществителните от мъжки род. Това се потвърждава и от най-съвременните проучвания на областта Гора, намираща се в съседство (Антонова-Василева / Antonova-Vasileva 2016: 63 – 64). Подобно на крайните северозападни български говори и на разположените максимално на изток крайни югозападни диалекти обаче Средска Жупа се характеризира с напълно жизнена и функционална бройна множествена форма при съществителните от мъжки род (Антонова-Василева / Antonova-Vasileva 2019; Гаравалова / Garavalova 2020а: 61).

Както ясно се вижда от картата на Обобщаващия том на Българския диалектен атлас, отсъствието на бройна форма при съществителните от мъжки род, назоваващи лица, е характерно за малка част от българската езикова територия (БДА / BDA 2016: 40, к. № 14). В този случай описаният по-горе северозападен ареал се разширява на запад, като достига държавната граница в района на Цариброд и обхваща Брезнишко и Западнософийско (т.е. в него се включват и част от крайните северозападни български говори), а на юг достига до Самоковско и Панагюрско. Регистрира се отсъствие на бройна форма в малки островни ареали в Ямболско, Тополовградско, Елховско и Малкотърновско, както и в описания ареал в югозападната част на българското езиково землище.

В тази част от българското езиково землище, където употребата на разглежданата морфологическа категория не се регистрира, след числителното име следва обикновената плурална форма на съществителното от мъжки род (напр.: *осем учители, десет и пет ученици, двама клетници* и др. (Пашов / Pashov 1994: 62)). Това намира отражение и в българската книжовна норма, според която използването на бройна форма е недопустимо при имената от мъжки род, назоваващи лица, докато при всички останали съществителни от същия граматически род тя е напълно регулярна.

Прокарването на подобна разлика между названията за лица и не-лица от мъжки род е непознато за преобладаващата част от българските диалекти (БДА / BDA 2016: 40 – 42; Стойков / Stoykov 1993: 230). Това важи с пълна сила и за говора на с. Речане, Призренско, в който употребата на бройна форма при съществителните за лица от мъжки пол е съвсем обичайна. При това тя е напълно функционална след всички числителни имена, а не само след *две, три* и *четири*, както е в сръбски език, напр.: *Е па мѹжена ѿе ѿма два сѹна. Амѹ ѿмам два чѣрки и два сѹна. А нѣмаши, сѹмо два сѹна ѿмаши? Два сѹна ожѣнила и ѿѣну чѣрку ѹдала. пма два лѣкара у Л'ѹбине. И две са гѹре лѣти кѹчи ко код два брѹта ѿме ѿсте кѹчи. Брѹт ми ѿе тѹй - млѹдши, трѹ сѣстре смо и два брѹта. пмам и трѹ брѹта тѹмо. пмам трѹ брѹта и сѣстру - чѣтири, и сум ѿшла свѹка гѹдина, сѣг сум остѹрела – нѣма. Они пѣт брѹта са и свѣ са тѹмо у кѹча прѣко рѣку. Вѹз ѿма и пѣт брѹта.* В традиционния речански говор се използват архаичните числителни форми за лица от типа: *дваица, трѹица*, на което се дължи и силно ограничената функционалност на специфичните за преобладаващата част от българските диалекти и за българския книжовен език мъжколични форми на числителното име от типа: *двама, трима, четирима* и под. Те най-често се субстантивират, а в случаите, когато това не става, след тях се използва обикновената плурална форма на името от м.р., напр. *Ови са из Пѹлско тѣй са дваица – тѹй и дрѹги. Пѹ рѹджинак (рожденик) гим ѿѣ овѹйѣ дваица – профѣсѹрица и профѣсор. Мѹйѣ смо стѹри и дваица. Аѹ бѹ, поѿѣдите вѣ двѹйца! Па и трѹица нѣка са жѹви! И двѹйѹ трѹица са свѹ кѹде н'ѹу, а вѹдши. А ѿмамо мѹйѣ из ѿѣна кѹча ѹвѣ, трѹица брѹт'а са тѹмо у бѹгарско, трѹица брѹч'а.* Във връзка с разглеждания случай следва да се акцентира и върху още една интересна специфика на речанския говор. Плуралните форми на съществителното име *брат* са строго функционално разграничени, като *брѹта* се употребява само като бройна форма, а *брѹт'а* // *брѹч'а* – като форма за обикновено множествено число.

Особено интересен е и следният пример: *пмам ѿѣдин брѹта и ѿѣдну сѣстру.*, където, в резултат от смесване на бройната и родително-винителната форма при роднински названия, се появява окончание *-а* след числителното *ѣдин*. Доказателство за това, че става дума именно за смесване на тези две категории, а не за реална употреба на падежна конструкция, е фактът, че в говора на с. Речане, Призренско, падежната система е доста разколебана, типологична специфика на диалектите от цялото българско езиково землище, и там най-често се регистрират изказвания от типа: *Па нѣче ѹна нѣ сѣди, ѿма брѹт.* В случаите, когато, в резултат от задължителното сръбско образование и дългогодишната принадлежност на региона към СФРЮ, „смесения“ характер на речанския диалект (Гаравалова / Garavalova 2020б; Гаравалова / Garavalova 2020в) се прояви в употребата на падеж, изказването има следния вид: *У Бѹсн'у пѹ-вѹше крѹза ѿе, ѿмам сѣстру, ѿмам брѹта, ѿмам ѿдш ѿѣнога брѹта.*, т.е. тук се регистрира родително-винителна форма на цялата именна група (*ѿѣнога брѹта*), а не само на съществителното, както е в първия случай (*ѿѣдин брѹта*).

За лексикалната система на диалекта на с. Речане, Призренско е характерно и наличието на диалектното числително *ѹба (ѹбе)* ‘двама (две)’ и неговите производни: *ѹбаи, ѹбаица, ѹбѣдѣ*, напр.: *ѹне рѹдет, ѹбаи. Сѹнои нѹ са ѹѹбре ѿѹко, ѹбаица, и ѹвайѹ снѹа стѹрейѹ, ѹва мѹчко ѿе мѹло пѹл'ѹта па ѿѹ ги чѹтим. Сѣга ѿѣне дѣца ѹбѣдѣ ѹчите ѿли нѣ. ѹбѣдѣ зѹйѣно. ѹве ѹд мѹжа, ѹвѹй рѣсторѹн штѹ ѿѣ, чѣрке ѹбе му сѹ, ѣй ѹве штѹ си рѣкла мѹла ѿе пѹ сѣг ѿѣ вѣлика. Млѹде са пѹ прѣва гѹдина рѹдилѣ ги ѹбе.* В значението на всички изброени лексеми присъства и семантичният признак определеност, извод, до който достига и Н. Докле за числителните *ѹбадѹва* и *ѹбадѹваица* ‘двата’, употребяващи се в областта Гора (Докле / Dokle 2007: 725), чийто диалект е типологически много близък до този на Жупа. Това, че разглежданите лексеми имат и значение на определени форми, вероятно се дължи на факта, че те произлизат от групата на събирателните числителни (Витанова / Vitanova 2001: 14). Според Българския етимологичен речник (БЕР / BER 1995: 736) произходът им се извежда от прасл. *abā, *abĕ > стб. ѹвѹ, ѹвѣк и се откриват в редица писмени паметници от периода: Зографското, Мариинското, Асеманиевото и Остромировото евангелие, в Клоцовия и Супрасълския сборник, както и в Синайския требник. В Граматиката на старобългарския език (ГСЕ /

GSE 1991: 253) *оба* е отбелязано и като част от съставно числително, което свидетелства за неговата активна употреба: *дъва на десѣте, оба на десѣте*, а на диалектно равнище числителното е регистрирано в Костурско, Солунско, Прилепско и в Ново село, Видинско (БЕР / BER 1995: 736; Антонова-Василева / Antonova-Vasileva 1998: 447). Както личи от примерите, от синхронна гледна точка анализираниите числителни имена се употребяват в говора на с. Речане, Призренско, единствено за лица, нещо, което отличава речанския от диалекта на Гора, където е регистрирана и употреба за не-лица (Антонова-Василева / Antonova-Vasileva 2013: 223). В новия събран на терен диалектен материал не се регистрира и тяхната употреба в определена форма, като причината за това вероятно е наличието на нюанс на определеност в семантиката им. Освен това следва да се отбележи, че мъжколичните числителни *ѡбаи* и *ѡбаица* се срещат само субстантивирани, но не и като определения в рамките на номиналната фраза, поради което мъжколичните числителни, функциониращи в парадигмата за бройно множествено число, в диалекта са от общобългарския лексикален тип, т.е. тук старите числителни са ограничени функционално и постепенно се изместват от по-нови, както това се е случило в преобладаващата част от българските говори.

Разпространение на замяната на бройната с обикновена множествена форма при съществителните имена, назоваващи одушевени обекти от действителността – не-лица от м.р., е малко по-ограничено отколкото това, регистрирано при лицата (БДА / BDA 2016: 41). Западната граница на северозападния ареал с наличие на тази замяна се измества на изток до Източнoберковишко и Източносливнишко, (единствено в много малки ареали в Царибродско и Босилеградско е възможна употребата и на плуралната, и бройната форма), а южната достига само до Софийско и Пирдопско, докато Елинпелинско и Тетевенско остават във вариантната зона. Извън този ареал явлението изобщо не се регистрира в мизийските (с изключение на изключително малък вариантен ареал в Шуменско – във вариант с наличие на явлението) и балканските говори. По-малък е и югозападният ареал на разпространение на отсъствието на бройна форма при имената от м.р., който обхваща най-южната част от крайните югозападни говори в Битолско, Воденско, Леринско, Корчанско, Костурско, Кайлярско и западнорупския солунски говор, а съпътстващата го вариантна зона е ограничена само до Гостиварско, Галичнишко, Дебърско, Кичевско и Стружко. Замяната на бройното с обикновено множествено число е много по-ограничена и в родопските и тракийските говори, където най-често става дума за вариантна употреба и на двете форми. Речанският диалект се характеризира с наличието на напълно жизнена и функционална бройна форма при съществителните от м.р. за не-лица, назоваващи одушевени обекти от действителността (напр.: *Има, кѡсе лѡваде и двѡ глигѡна слѡзат у гилѡве. Они имаѡ двѡ кѡн'а. Има дѡлу двѡ вѡла, идѡт да пѡс'ет, чѡбани има, свѡ има. Глѡдале смо двѡ бѡвола, ѡма у пѡле.*)

Подобно на разгледаните до момента случаи и при съществителните, назоваващи предмети от мъжки род, се появява ареал, разположен в северозападната част на българското езиково землище, който се характеризира със замяна на бройната с обикновена множествена форма. Той обаче е значително по-малък от тези, наблюдавани при имената на одушевените обекти от действителността, и обхваща Западнооряховско, Белослатинско, Врачанско, Монтанско, Берковишко, Мездренско, Ботевградско, Софийско и Елинпелинско (БДА / BDA 2016: 42). Разположената около него вариантна зона с наличие и отсъствие на разглежданото морфологично явление обаче е значително по-широка от всички анализирани до момента случаи, като на изток навлиза дълбоко отвъд източния бряг на р. Вит – до Никополско и Плевенско, на юг достига до Източнокюстендилско, Дупнишко, Западнопазарджишко и Панагюрско, а на запад обхваща и част от крайните северозападни български говори в Брезнишко, Трънско, Сливнишко, южно от Белоградчик, като вариантна употреба на двата типа форми се среща южно от Княжевец, южно от Босилеград и в северозападните по тип диалекти в Ломско и източно от Кула (БДА / BDA 2016: 42). От лингвогеографска гледна точка ситуацията с разглежданото явление в родопските и тракийските говори е идентична с наблюдаваната при имената, означаващи одушевени обекти – не-лица (БДА / BDA 2016: 42). Ареалът на разпространение на отсъствието на бройна множествена форма при съществителните, назоваващи неодушевени предмети, в югозападния край на българското езиково землище също е приблизително еднакъв с картографирания при имената, означаващи одушевени обекти – не-лица от мъжки род, като обхваща най-южната част от крайните югозападни говори в Битолско, Воденско, Ениджевардарско, Леринско, Корчанско, Костурско, Кайлярско, а явлението се проявява в говорите на Дебър и Галичник

(БДА / BDA 2016: 41, 42). Значително по-широка обаче е вариантната зона с успуредна употреба на бройни и обикновени плурални форми в разглеждания случай, разположена в съседство – на север тя достига до Прилепско, Гостиварско и Кукъска Гора, на североизток – до Щипско и Източновелеско, а отделен по-малък ареал с вариантна употреба на бройната и обикновената плурална форма при съществителните, назоваващи предмети от мъжки род, се картографира и източно от Делчево и Струмица и северозападно от Петрич (БДА / BDA 2016: 42).

Като се има предвид това, информацията по разглеждания въпрос от с. Речане, Призренско, се оказва особено интересна, тъй като става дума за говор, разположен в непосредствено съседство с крайните северозападни диалекти (отличаващи се с наличие на бройна форма) и с диалекта на Кукъска Гора, комбиниращ специфични черти от крайните северозападни и крайните югозападни говори (Антонова-Василева и др. / Antonova-Vasileva etc. 2014), в който бройната форма за предмети е разколебана (БДА / BDA 2016: 42). Ето защо новите данни от речанския говор са важни за уточняване на местоположението на северната граница на голямата вариантна зона, разположена в югозападния край на българското езиково землище, в границите на която успоредно се употребява бройната и обикновената плурална форма на съществителните, назоваващи предмети от м.р. Те недвусмислено показват, че в диалекта на с. Речане, Призренско, употребата на бройна форма е напълно последователна както след числителните имена (напр.: *Па ѝдет за ѝенò **трѝ сàтa** ѝде чèтери у...Бурса, а у Албàния за **двà сàтa**. Цѝрна гòра ѝе на **трѝ чàса**. Ысто кòлко до Скòпийе, я нàпраиа у Албàния са ѝшло млòго дòбро, а сèга, кат са нàпраиле др̀уги н̀ут, са ѝде за **двà чàса** из по др̀уги н̀ут пò-дòлу, тàк и са ѝде у Албàния. **Двà бàтака** че ск̀уваиш. **Двà к̀ипа** водà. Нàчи **двà прàзника** са у гòдина мосилмàнски. **Двà ресторàна** ми са т̀уй, **двà ресторàна** ѝен до др̀уга. Ысто ѝма **двà крèв'èта**, свè. **Òве** ѝе ѝмала òна из **двà дèла**. **Двà автоб̀уса**. Г̀и нòсим дòле у пòдрум ѝмам **двà тàлера**. **Ыдèдн-двà мèсеца** и нèшта кà ми ѝмрел сè у Бòсн'у. Òна дòддже òвде, òстане по **двà-трѝ нòча** и ѝде. **Па трѝ киломèт̀ъра** е од Рèчане до Срèчка. На **трѝ бòйа** к̀уча бàрго ѝе б̀ила. **Трѝ мèсеца** сàмо б̀ила. **Трѝ мèсеца** вòйска вàке свè, àма т̀уй ѝе б̀ило сàмо стрàх. Детèлина - **трѝ л̀йста**. А и нàшия Алèкс што ѝе од с̀ина ми с̀ин, **пèт к̀ила** и шèсто, **пèт к̀ила** и шèсто òке. Об̀ично òна че ми дòнесе **пèт к̀илà**. **Пèт, пèт нàмаза** м̀ие клàн'амò. От **пèт к̀ила**, да к̀упиши **пèт к̀ила**. **Шèс** ѝàйца и **чèртирстòти г̀рама** шèчер. Па ѝма òколо **пèт – шèс киломèт̀ъра**. **Шèс ѝез̀ика** òна знàйе. Ал̀и **шèс мèсеца** и ѝà с̀ум рàдила на фàбрика. Ызели **сèд̀ъм к̀убика**. Сàмо с т̀упои (т̀ьпани) што ѝма - **дèсет т̀упа** ли са двàнайсе. Свè ми ѝе на др̀ува, **двàнайс к̀убика**. Призрен – Нèбрегоише ѝма **двàнайс к̀илометра**. Че к̀упимо **двàйес к̀ила, тр̀ийес к̀ила** и че нàпраимо м̀ало слàдко, м̀ало джèм и сòк. На **тр̀ийес мèтра** над нàс. Па м̀ийе нàпраимо **шèсдесет – сèдемдесет л̀итара** за тò што вòди да п̀ийет. и др.), така и след числителни наречия (напр.: ...òн глèда кòлико ѝе, **кòлко кàрата** ѝма и че кàже, оо, нèма и девèдесет èвра, за тò що ѝма човèк. **И кòлку сàт'а** ѝ т̀ай сигà, ааа, у **трѝ** по плàдн'а. **Кòл'ко ѝез̀ика** знàиш в̀ише, в̀ише врèдиши, àле. **Кòлко сàтa** си нàтам за б̀угарска, **кòл'ко сàтa** кат н̀утуеиш? **Цѝрна гòра ѝе на трѝ чàса.**) и др.).*

Във връзка с употребата на бройна форма при съществителните, назоваващи предмети, следва да се разгледа и още една интересна специфична особеност на говора на с. Речане, Призренско. В него със значение 'час' функционират успоредно лексемите *чàс* и *сàт*. И при двете обаче ударението остава постоянно и затова семантичното противопоставяне *два чàса / два часà*, характерно за българския книжовен език и повечето му диалекти, тук се изразява с помощта на бройната форма. Когато носителите на анализирания диалект искат да означат, че става дума за точен час, те използват единствено число на думите със значение 'час' (напр.: *Од сèдем чàс òдма ѝдемо до дèсет, до пòла дèсет са в̀рачамò и тàк. Кòл'ко сàт?* В колко часа?), а когато в изказването им става дума за продължителност – бройната им форма (напр.: *Кòлко сàтa си нàтам за б̀угарска, кòл'ко сàтa кат н̀утуеиш? Цѝрна гòра ѝе на трѝ чàса.*)

В българския език две съществителни от мъжки род, назоваващи неодоушевени обекти от действителността, представляват сериозно отклонение от представените дотук данни. Първото от тях е *ден*. При него огромното мнозинство от диалектите, принадлежащи към българското езиково землище, се характеризира с наличие на бройна множествена форма. Нейното отсъствие се наблюдава само в много малки ареали във Врачанско, Северносливнишко, Босилеградско, югозападно от Кюстендил, източно от Елин Пелин, от Разлог, от Стара Загора, в Бунархисарско, Дебърско, Кичевско, Стружко, Леринско, Ениджевардарско и Корчанско, в Източнотимотишко, Източносфлийско, а вариантна употреба на формите за бройно и обикновено множествено число оформя малко по-

големи ареали в Разградско, Шуменско, Хасковско, Белоградчишко, Княжевацко, Берковско, Врачанско, Луковитско, Благоевградско, Делчевско и по-голям ареал в Прилепско, Велешко, Щипско и Охридско (БДА / BDA 2016: 43). Към тях следва да се причисли и говорът на с. Речане, Призренско. За анализирания диалект е типично срещашото се в книжовния български език редуване *дѐна* / *днѝ* след числително име (напр.: *Рѐнее е трайало **три дѐна** ена свѐдба. По **три дѐна** се дава бѐнкетѝ. Туѝ ѝе **два дѐна** ка дѐшла. Пѐсле глѐвни тѐстовѝ ни дават у **два дѐна**. **Два дѐна** нѐсила у шкѐла. Ъма ѝен **пѐт дѐна** и ѝен **три дѐна** – начи два прѐзника са у гѐдина мосилмански. Ъа сѐмо **три дѐна**, а штѐто дѐста ѝе дѐвно. **Три дѐн'а** бѝла уз шкѐла. За **чѐтири дѐна** си? По **пѐт дѐна**. Бѝрам **пѐт дѐна** са. Па ѝйде, нѐкако прѐдже **дѐсет дѐна** – двѐнайсе. **Едѐнайс дѐна**., но **Кѐлку дѐне** че бѝде? *Сегѐ трайе **два днѝ**, начиши, свѐдба.*). Следва да се подчертае обаче, че случаите с употреба на бройна форма на името *ден* са многобройни, докато появата на обикновената плурална форма в разглеждания случай е регистрирана само в посочените две изречения, т.е. тя е по-скоро изключение.*

Второто съществително от мъжки род, назоваващо неодушевен обект от действителността, което е картографирано в Българския диалектен атлас е *пѐт* (БДА / BDA 2016: 44). Обратно на *ден*, при него говорите в преобладаващата част от българското езиково землище се характеризират с отсъствието на бройна множествена форма. Такива са диалектите, разположени западно от линията Никопол – Плевен – Севлиево – Котел – Казанлък – Пловдив – Хасково – Крумовград – Гюмюрджина (с изключение на Нишко, Кумановско, Корчанско, Костурско, Воденско, Гевгелийско, Ениджевардарско, Валовишко, Драмско, Сярско, Зиляховско и Източносолунско, където е регистрирана употреба на бройна форма на разглежданото име). Употребата на бройна множествена форма при съществителните от мъжки род, назоваващи неодушевени обекти от действителността, е толкова регулярна, че неизменно се регистрира и тук, в говора на Речане, срв.: *Нѐгова мѐйка ѝмала **два пѐта** бѝзни, ѝй сегѐ и снайка нѐйгина ѝсто и ѐна бѝзне. **Два пѐта** бѝзнела. Нѐгова мѐйка ѝмала **два пѐта** бѝзни. У ѝедна гѐдина **два пѐта**. Дѐбро че ги скѐваш излѝй, кат ги кѐваш, два кѝпа вода, **чѐтири-пѐт пѐта** ѝзвади та вода.*

Интересно е да се отбележи също така, че в говора на с. Речане, Призренско, в единични случаи се изпуска окончанието на съществителното след числително име или се употребява форма за единствено число. Това се регистрира при имена от всички родове (напр.: *Сѐм ѝшол ѝѐ, **шѐс пѐт** сум бѝл у Бугѐрийѝ. **ѐсум сѐт**, знѐчи ѝе цѐл дѐн. Па смо ѝмале **ѐсум гѐдин** у Призрен рѐсторѐн. // Кат ѝма **ѐсумнайс гѐдина** па сѐко водѝ. и др.) и вероятно се държи на бързината и непрецизираността на речта.*

В заключение следва да се подчертае, че въпреки териториалната отдалеченост на областта Средска Жупа и тежките политически и социално-икономически условия в нея, диалектът на с. Речане, Призренско, споделя основните тенденции, характерни за българския език, по отношение на употребата на бройно множествено число при имената от мъжки род, която тук е напълно регулярно и жизнено явление, отличаващо се с висока честота на употреба от всички носители на диалекта. Този факт е още едно важно доказателство както за българския характер на говора и на целия регион, така и за принадлежността му към групата на крайните северозападни български диалекти, отличаващи се (с някои малки изключения) с неразколебана употреба на анализирания морфологическа категория, а не към крайните югозападни български говори от географската област Македония, които се характеризират с непоследователна реализация на разглежданото лингвистично явление. Освен това местоположението на речанския говор го превръща във важно доказателство за непрекъснатостта на българския езиков континуум и за местоположението на неговата западна граница и са важни за уточняване на местоположението на северната граница на голямата вариантна зона, разположена в югозападния край на българското езиково землище, в рамките на която успоредно се употребява бройната и обикновената плурална форма на съществителните, назоваващи лица и предмети от м.р.

Цитирана литература / References

Антонова-Василева 1998: Антонова-Василева. Л. Речник на прилепския говор (по материали от М. Цепенков). – В: *Марко Цепенков. Фолклорно наследство. Т. 1.* София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, с. 383 – 496. (Antonova-Vasileva 1998: Antonova-Vasileva. L. Rechnik na prilepskiya govor (po materialii ot M. Tsepenkov). – In: *Marko Tsepenkov. Folklorno nasledstvo. T. 1.* Sofia: Akademichno izdatelstvo

„Prof. Marin Drinov“, pp. 383 – 496.)

- Антонова-Василева 2013: Антонова-Василева, Л. Особености при реализацията на бройната форма и формата за множествено число при съществителните в българските говори в Гора, Република Албания. – В: *50 години врата към образованието и прозорец към света. В чест на 50 години от създаването на Департамента за езиково обучение – ИЧС*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, с. 220 – 227. (Antonova-Vasileva 2013: Antonova-Vasileva, L. Osobenosti pri realizatsiyata na broynata forma i formata za mnozhestveno chislo pri sashestvitelnite v bulgarskite govori v Gora, Republika Albania. – In: *50 godini vrata kam obrazovaniето i prozorets kam sveta. V chest na 50 godini ot sazdavaneto na Departamenta za ezikovo obuchenie – IChS*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, pp. 220 – 227.)
- Антонова-Василева и др. 2014: Антонова-Василева, Л. и др. *Карта на диалектната делитба на българския език*. София: Академично издателство „Проф. М. Дринов“. (Antonova-Vasileva et al. 2014: Antonova-Vasileva, L., et al. *Karta na dialektната delitba na bulgarskiya ezik*. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“.)
- Антонова-Василева 2016: Антонова-Василева, Л. *Диалектната система на с. Шищевец, Кукъска Гора – един говор на границите на българската граматика*. София: Мозайка. (Antonova-Vasileva 2016: Antonova-Vasileva, L. *Dialektnata sistema na s. Shishtevevs, Kukaska Gora – edin govor na granitsite na bulgarskata gramatika*. Sofia: Mozayka.)
- Антонова-Василева 2018: Антонова-Василева, Л. Форми за миналите времена на глаголите в българските говори в Косово. – В: *Българска реч*, № 2, с. 78 – 87. (Antonova-Vasileva 2018: Antonova-Vasileva, L. Formi za minalite vremena na glagolite v bulgarskite govori v Kosovo. – In: *Balgarska rech*, № 2, pp. 78 – 87.)
- Антонова-Василева 2019: Антонова-Василева, Л. „*Раховечкият език*“ или говорът на българите в Раховец (приета за печат). (Antonova-Vasileva 2019: Antonova-Vasileva, L. „*Rahovechkiyat ezik*“ ili govorat na bulgarite v Rahovets (prieta za pechat).)
- БДА. ОТ 2016: *Български диалектен атлас. Обобщаващ том. IV. Морфология*. София: Академично издателство „Проф. М. Дринов“. (BDA. OT 2016: *Balgarski dialekten atlas. Obobshavasht tom. IV. Morfologiya*. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“.)
- БЕР 1995: *Български етимологичен речник*. Т. 4. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“. (BER 1995: *Balgarski etimologichen rechnik*. T. 4. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“.)
- БКЕСБРСМ 2021: Тренески, Вл. и др. *Бяла книга за езиковия спор между България и Република Северна Македония* (колектив). София: Орбел. (BKESBRSM 2021: Treneski, Vl. et al. *Vyala kniga za ezikoviya spor mezhdu Bulgaria i Republika Severna Makedonia* (kolektiv). Sofia: Orbel.)
- Витанова 2001: Витанова, М. Следи от бройни системи, различни от десетичната, в българските диалекти. – В: *Българска реч*, № 3, с. 14 – 17. (Vitanova 2001: Vitanova, M. Sledi ot broyni sistemi, razlichni ot desetichnata, v bulgarskite dialekti. – In: *Balgarska rech*, № 3, pp. 14 – 17.)
- Гаравалова 2015: Гаравалова, Ил. Българистиката в Република Косово. – В: *Българистика*, № 31, с. 53 – 64. (Garavalova 2015: Garavalova, Il. Balgaristikata v Republika Kosovo. – In: *Balgaristika*, № 31, pp. 53 – 64.)
- Гаравалова 2020а: Гаравалова, Ил. За някои морфологични особености на именната система на говора на с. Речане, Призренско. – В: *Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“*. Т. 2. София: Академично издателство „Проф. М. Дринов“, с. 59 – 66. (Garavalova 2020a: Garavalova, Il. Za nyakoi morfologichni osobenosti na imennata sistema na govora na s. Rechane, Prizrensko. – In: *Dokladi ot Mezhdunarodnata godishna konferentsiya na Instituta za bulgarski ezik „Prof. L. Andreychin“*. T. 2. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“, pp. 59 – 66.)
- Гаравалова 2020б: Гаравалова, И. Съвременната езикова ситуация в областта Средска Жупа, Р. Косово. – В: „*Българският език – исторически и съвременни аспекти*“. Сборник в чест на 140 години от рождението на акад. Стефан Младенов. София: Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ при БАН, с. 374 – 392. (Garavalova 2020b: Garavalova, I. Savremennata ezikova situatsiya v oblastta Sredska Zhupa, R. Kosovo. – In: „*Balgarskiyat ezik – istoricheski i savremenni aspekti*“. Sbornik v chest na 140 godini ot rozhdenieto na akad. Stefan Mladenov. Sofia: Institut za bulgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin“ pri BAN, pp. 374 – 392.)
- Гаравалова 2020в: Гаравалова, И. Застъпници на праславянските съчетания *tj, *dj, *kt’ и палатализационни промени на съгласните т, д, к и г във фонетичната система на говора на село Речане, Призренско – нови данни. – В: *Български език*, № 4, с. 26 – 38. (Garavalova 2020v: Garavalova, I. Zastapnitsi na praslavyanskite sachetaniya *tj, *dj, *kt’ i palatalizatsionni promeni na saglasnite t, d, k i g vav fonetichnata sistema na govora na selo Rechane, Prizrensko – novi dannii. – In: *Balgarski ezik*, № 4, pp. 26 – 38.)
- ГСБКЕ 1993: *Грамматика на съвременния български книжовен език*. Т. 2. *Морфология* (Ст. Стоянов гл. ред.). София: Издателство на БАН. (GSBKE 1993: *Gramatika na savremenniya bulgarski knizhoven ezik*. T. 2.

- Morfologiya* (St. Stoyanov gl. red.). Sofia: Izdatelstvo na BAN.)
- ГСЕ 1991: *Граматика на старобългарския език: Фонетика. Морфология. Синтаксис* (Ив. Дуриданов гл. ред.). София: Издателство на БАН. (GSE 1991: *Gramatika na starobalgarskiya ezik: Fonetika. Morfologiya. Sintaksis* (Iv. Duridanov gl. red.). Sofia: Izdatelstvo na BAN.)
- Докле 2007: Dokle, N. *Reçnik goranski (nashinski) – albanski*. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“
- ЗОЕРСМ 2020: Кочева, А. и др. *За официалния език на Република Северна Македония*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“. (ZOERSM 2020: Kocheva, A. et al. *Za ofitsialniya ezik na Republika Severna Makedonia*. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“.)
- Клайн 2011: Клайн, И. *Граматика на сръбския език*. Варна: Софтис. (Klayn 2011: Klayn, I. *Gramatika na srabskiya ezik*. Varna: Softis.)
- Кочева-Лефеджиева 2003: Кочева-Лефеджиева, А. За българския език в Косово (фонетични особености). – В: *Македонски преглед*, № 4, с. 133 – 139. (Kocheva-Lefedzhieva 2003: Kocheva-Lefedzhieva, A. *Za balgarskiya ezik v Kosovo (fonetichni osobenosti)*. – In: *Makedonski pregled*, № 4, pp. 133 – 139.)
- Пашов 1994: Пашов, П. *Практическа българска граматика*. София: Просвета. (Pashov 1994: Pashov, P. *Prakticheska balgarska gramatika*. Sofia: Prosveta.)
- Стойков 1993: Стойков, Ст. *Българска диалектология*. София: Издателство на БАН. (Stoykov 1993: Stoykov, St. *Balgarska dialektologiya*. Sofia: Izdatelstvo na BAN.)

NUMERIC PLURAL FORM IN THE SPEECH OF RECHANE VILLAGE, PRIZREN REGION

Iliyana Garavalova

Institute for Bulgarian Language – BAS

garina@abv.bg

Abstract: The dialect of Rechane village, Prizren region, carries every diagnostic markings of our language and because it is found in the most western part of the Bulgarian linguistic domain, it transforms into important evidence for the continuity of the Bulgarian linguistic continuum and the location of its western border. Because it is located outside of Bulgarian national borders in isolated district with population, which has been subjected to serious assimilation difficulties, its preservation and description is especially important. In this article it is accented upon some specifics of the usage of the numerical plural in the names of male genus in the speech of Rechane village, Prizren region, which characterize it as a Bulgarian dialect and are important for clarification of the location of the northern border of the large variant area, located in southwestern end of the Bulgarian linguistic area, in which borders in parallel is being used the numeric and the common plural form of the nouns naming objects from male genus numeric plural form.

Key words: *dialectology, territorial speech, morphological characteristic, numeric plural form*

Iliyana Garavalova
Institute for Bulgarian Language – BAS
52, Shipchenski prohod Blvd., Bl. 17
Sofia 1113
Bulgaria